

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПЕТРОВА АННА СЕРГІЇВНА

УДК 347.962 (477):328.185

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ
КОРУПЦІЇ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ**

12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Москвич Лідія Миколаївна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувачка
кафедри організації судових та
правоохоронних органів.

Офіційні опоненти – доктор юридичних наук, доцент
Городовенко Віктор Валентинович,
Апеляційний суд Запорізької області,
Голова суду;

кандидат юридичних наук, доцент
Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна,
Вищий спеціалізований суд України з
розгляду цивільних і кримінальних справ,
Науковий консультант відділу
нормативно-правової роботи науково-
експертного управління.

Захист відбудеться «23» жовтня 2017 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84 А).

Автореферат розіслано «21» вересня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Корупція як явище становить серйозну загрозу верховенству права, демократії та правам людини, руйнує належне державне управління, нівелює соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції й економічному розвитку, загрожує відповідному функціонуванню ринкової економіки, стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства. З метою гарантування міцності й ефективності демократичної системи перед державою постає необхідність запроваджувати певні заходи, які забезпечували б указані цінності. Це особливо актуально для України, оскільки в умовах переходу до ефективного демократичного врядування одним з найважливіших обов'язків держави виступає забезпечення довіри і упевненості громадян у наявних державних інституціях, у тому числі й у судовій системі, адже це є суттєвою передумовою стійкого демократичного стану в країні.

Вибір теми дослідження зумовлено перш за все тим, що законодавство в цій сфері є несистемним, швидкозмінним, містить значну кількість неточностей, прогалин, колізій, що створює труднощі й перепони для ефективного застосування права.

Одним із ключових завдань судової реформи, новий виток якої розпочався з прийняттям Законів України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» і «Про судоустрій і статус суддів», є реалізація права кожного на справедливий розгляд його справи незалежним професіональним і неупередженим судом, забезпечення такого рівня правової культури в суспільстві, який гарантуватиме дотримання принципу верховенства права в Україні. Зазначена мета досягається шляхом як створення дієвих механізмів очищення судової системи від непрофесійних і корумпованих її представників, так і реформування існуючої системи судоустрою, судочинства й суміжних правових інститутів і підвищення рівня правової культури громадян України. Проблеми організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі пояснюються не лише недосконалістю правового регулювання в останній, а й низьким ступенем розкриття науковцями цієї сфери суспільного життя. Отже, цілком очевидною видається потреба наукового вивчення

організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі України.

Науково-теоретичним фундаментом для дисертації послужили роботи таких українських учених, як Л. Аркуша, Л. Багрій-Шахматов, Ю. Баулін, Ю. Барабаш, В. Борисов, М. Буроменський, О. Бусол, В. Городовенко, В. Долежан, О. Дудченко, О. Дульський, А. Закалюк, В. Зеленецький, О. Кальман, М. Камлик, О. Капліна, В. Клименко, М. Корнієнко, Л. Лобойко, І. Марочкін, О. Марочкін, Н. Матюхіна, М. Мельник, Л. Москвич, І. Назаров, В. Настюк, Є. Невмержицький, В. Нор, О. Овсяннікова, С. Омельченко, О. Овчаренко, Ю. Полянський, С. Прилуцький, Б. Прокопенко, М. Руденко, А. Редька, А. Сафоненко, В. Сердюк, О. Сердюк, С. Сergyгін, В. Тацій, О. Терешук, М. Хавронюк, О. Хотинська-Нор, І. Чемерис, О. Червякова, О. Шило, Ф. Шулженко О. Яновська та ін., а також праці таких зарубіжних правознавців, як М. Абрамова, О. Абросимова, Д. Альбіні, А. Буров, Л. Воскобитова, Л. Габріель, Л. Гевелінг, С. Гурієва, Р. Грінберг, П. Джерелі, П. Кабанов, Г. Калугін, А. Кирпичніков, І. Клямкін, М. Колоколов, С. Ліпсет, Дж. Мартін, О. Нікелін, О. Паченков, С. Пундей, Л. Петтер, С. Римський, С. Ріко, Р. Роджерс, Л. Рознер, С. Роуз-Аккерман, Г. Сатарова, Дж. Скотт, К. Соарес та ін.

У дисертаційній роботі проаналізовані положення міжнародних актів і норми законодавства національного й окремих зарубіжних держав щодо організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі. Емпіричне підґрунтя дослідження становлять дані: (а) моніторингу «Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 та 2015», проведений Київським національним інститутом соціології; (б) звіту «Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007–2009, 2011», підготовленого Європейською дослідницькою асоціацією разом з Київським міжнародним інститутом соціології в рамках проекту «Об'єднуємося заради реформ (UNITER)», що фінансується Агентством США з Міжнародного розвитку (USAID) і здійснюється Рац в Україні; (в) вивчення стану незалежності суддів в Україні (2014 р.), підготовленого в рамках проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» за участі уряду Швеції через Шведське агентство міжнародного співробітництва (SIDA); (г) досліджень, проведених в Україні у 2014 – 2016 рр. Transparency

International; (д) опитування українських адвокатів, суддів, слідчих і прокурорів у рамках проекту «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»; е) звіту за результатами Четвертого раунду оцінювання Групою держав проти корупції (GRECO), який стосується запобігання корупції щодо членів парламенту, суддів і прокурорів; є) власного анкетування суддів і працівників апарату судів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана безпосередньо з тематикою науково-дослідних робіт кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого й виконана в рамках державної цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності». Її тема затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 25 грудня 2014 р. (протокол № 5).

Мета й завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі комплексного аналізу чинного національного законодавства, положень міжнародних актів, антикорупційних стандартів, досягнень сучасної юридичної науки й ефективних світових практик розробити науково-теоретичні положення й надати практичні рекомендації, спрямовані на оптимізацію організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі України.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- розкрити поняття й соціальну сутність корупції в судовій системі, назвати характерні ознаки цього явища;
- дослідити основні міжнародні антикорупційні стандарти, оцінити ступінь їх імплементації українським законодавством і практикою в національній судовій системі;
- узагальнити досвід розвинених демократичних країн у справі зниження корупціогенності судової системи і сформулювати пропозиції щодо впровадження позитивної практики в механізм протидії корупції в судовій системі України;
- навести авторську дефініцію конструкції «корупційний ризик у судовій системі», назвати види цих ризиків і дослідити кожен окремо;
- визначити і здійснити класифікацію суб'єктів потенційних корупційних практик у судовій системі України;

- установити детермінанти корупційних практик у судовій системі України й навести рекомендації щодо їх нівелювання;
- виявити ефективні запобіжники потенційних корупційних практик у судовій системі України й механізм їх інкорпорації в національне законодавство і практику;
- окреслити напрями оптимізації протидії корупції в судовій системі України.

Об'єктом дослідження виступають правовідносини, що виникають у процесі протидії корупції в судовій системі України.

Предмет дослідження становлять організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, застосування якої зумовлено специфікою порушеної проблематики, що дозволяє забезпечити достовірність висновків, вирішення окреслених завдань, і досягнення сформульованої мети.

Філософсько-світоглядні методи діалектики дали змогу визначитися з підходами до вивчення корупції в судовій системі як складного поліструктурного явища, з'ясувати й оцінити детермінанти корупційних практик у ній. Використано систему загальнонаукових методів: формально-логічний став у нагоді для тлумачення таких понять, як «корупція», «корупційний ризик» тощо; історичний і порівняльно-правовий – для аналізу національного й міжнародного законодавства та практики у справі протидії корупції в судовій системі; системно-структурний дозволив узагальнити нормативну базу, наукову літературу й судову практику за темою дисертації; соціологічний і статистичний методи забезпечили можливість підтвердити діапазон і динаміку деструктурних перетворень у судовій системі внаслідок корупційних практик і конструктивних змін завдяки ефективній антикорупційній політиці. Задіяні також методи індукційного й дедуктивного аналізу, синтезу, аналогії, звернення до яких зумовлено специфікою й характером наукового дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дисертація є першою у вітчизняній юридичній науці кваліфікаційною працею, у якій застосовано комплексний підхід до окреслення кола суб'єктів потенційних корупційних практик у судовій системі України, до яких віднесено не лише суддів, а й посадовців органів, що

утворюють інфраструктуру судової влади. Це послужило фундаментом для визначення засад протидії корупції в національній судовій системі. Під кутом зору практичного застосування важливих теоретичних результатів дослідження, що становлять наукову новизну, найсуттєвішими є нижченаведені положення й висновки.

Уперше:

– названо такі основні ознаки корупції в судовій системі України, як системність (тобто її всезагальний характер), латентність (має прихований, потаємний зміст), корпоративність (тобто множинність корисливих зловживань усередині судової системи);

– на підставі аналізу практик зарубіжних країн окреслено стандарти протидії корупції в судовій системі, а саме наявність: (а) спеціального антикорупційного законодавства; (б) нормативних вимог щодо несумісності представників судової системи і співрозмірної відповідальності за порушення цих вимог; (в) гарантій належного фінансового забезпечення представників судової системи; (г) високих етичних вимог щодо цих суб'єктів; (д) спеціалізованих органів у сфері протидії корупції та спеціалізації суддів з розгляду корупційних справ; (е) громадського контролю за діяльністю представників судової системи, їх безпосередньої участі у процесі протидії корупції; (є) запроваджених майнових декларацій.

– застосовано комплексний підхід до встановлення кола суб'єктів потенційних корупційних практик у національній судовій системі, яке охоплює: суддів, присяжних (під час виконання ними обов'язків судді), представників Вищої ради правосуддя й Вищої кваліфікаційної комісії суддів (в особі їх голів, заступників, членів, інспекторів), посадових осіб секретаріатів цих органів; посадових осіб Державної судової адміністрації України, керівників її територіальних управлінь та їх заступників; керівників апаратів судів і їх структурних підрозділів, помічників суддів, Ректора і проректорів Національної школи суддів України і членів Громадської ради доброчесності;

– здійснено поділ суб'єктів потенційних корупційних практик на осіб: (а) уповноважених на виконання функцій держави, (б) державних службовців і представників патронатної служби, (в) які мають особливий статус (прирівняні до осіб, уповноважених на виконання функцій держави). Сформульовано пропозиції з удосконалення антикорупційного законодавства в частині правової регламентації зобов'язань цих суб'єктів;

– запропоновано дефініцію конструкції «корупційний ризик у судовій системі» – це сукупність правових, організаційних та інших факторів і причин, що породжують, заохочують (стимулюють) суб'єктів потенційних корупційних практик до вчинення корупційних правопорушень під час виконання ними покладених на них функцій;

– класифіковано детермінанти корупційних практик у судовій системі України на суб'єктивні й об'єктивні. Перші охоплюють антропосоціокультурні чинники, пов'язані з низьким рівнем правової (професійної) культури; до других віднесено недоліки національного законодавства: відсутність окремих норм або неточність існуючих формулювань, зумовлених недосконалістю законодавчої техніки, що, у свою чергу, створює передумови неоднозначності підходів до їх системного тлумачення й до різного використання оціночних понять;

– окреслено сфери корупційних практик, здійснено їх аналіз на підставі реальних кейсів, що існують у вітчизняній судовій системі й охоплюють проведення кадрового відбору до неї, виконання професійних обов'язків, організаційне забезпечення роботи відповідних органів, розподіл і використання фінансових ресурсів.

Удосконалено положення щодо:

– необхідності приведення норм національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, що стосуються організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі;

– доцільності закріплення на законодавчому рівні дефініцій таких окремих понять, як «корупційний ризик», «добročесність» тощо, що гарантуватиме однозначність оперування ними;

– потреби усунення впливу суб'єктивного чинника в доборі суддів та інших посадових осіб судової влади, щодо яких законом передбачено процедуру складання кваліфікаційних і психологічних тестувань шляхом запровадження проходження таких іспитів з використанням комп'ютерної техніки;

– обов'язковості розмежування компетенції спеціально уповноважених органів у сфері протидії корупції шляхом внесення змін до законодавчих актів і приведення їх у відповідність до Конституції України;

– нормативного врегулювання порядку проведення контролю за використанням видатків з Держбюджету України Державною судовою адміністрацією й закріплення цієї функції за Рахунковою

палатою України.

Набули подальшого розвитку положення стосовно:

– необхідності запровадження використання поліграфа в межах спеціальної перевірки проведення співбесід з кандидатами на посаду судді, членами Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Громадської ради доброчесності;

– важливості встановлення обов'язкової вимоги щодо оприлюднення майнових декларацій усіх суб'єктів потенційних корупційних практик у судовій системі України.

Практичне значення результатів. Відображені в дисертації положення, висновки, рекомендації і пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – для подальшого теоретичного опрацювання положень щодо протидії корупції в судовій системі України, їх організаційно-правових засад;

– у правозастосовній діяльності – як рекомендації, спрямовані на вдосконалення й оптимізацію механізмів протидії корупції в судовій системі;

– у законотворчій діяльності – у процесі розроблення концептуальних документів і нормативно-правових актів з питань формування корпусу професійних суддів та інших органів судової системи, їх належного функціонування в контексті недопущення корупційних проявів;

– у правовиховній сфері – як науково-теоретичний матеріал у діяльності з підвищення рівня правової культури правознавців, державних службовців, представників судової гілки влади й населення в цілому;

– у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Організація судових та правоохоронних органів», «Судове право», «Судове адміністрування» й «Організація роботи органів юстиції та Державної судової адміністрації» для вищих навчальних юридичних закладів України, при читанні лекцій і проведенні практичних занять, а також у науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота виконана на кафедрі організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

обговорена на її засіданнях, схвалена її науковцями й рекомендована до захисту. Результати, висновки і пропозиції дослідження доповідались авторкою на всеукраїнських і міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Права людини і громадянське суспільство в Україні: проблеми теорії і практики» (м. Київ, 21 листопада 2014 р.); «Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених» (м. Харків, 16 квітня 2015); «Профілактика корупційних правопорушення» (м. Харків, 17 квітня 2015 р.); а також на конференціях, присвячених пам'яті професора Івана Єгоровича Марочкіна «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 30 жовтня 2015 р. й 20 квітня 2017 р.); «Проблеми реформування прокуратури» (м. Харків, 15 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення й висновки, сформульовані в дисертації, знайшли своє відображення в 12-ти наукових публікаціях, серед яких: 4 статті – у фахових виданнях; 1 стаття – у виданні іноземної держави; 1 стаття – у виданні, яке не є фаховим і 6 тез доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації, зумовлена метою, завданнями й логікою дослідження, композиційно складається зі вступу, 3-х розділів, що містять 9 підрозділів, з висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 214 сторінок, з яких основний текст викладено на 170 сторінках, список використаних джерел налічує 267 найменувань, додатки охоплюють 12 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** наводиться обґрунтування вибору теми дисертації, характеризуються ступінь її наукового розроблення і зв'язок з науковими планами і програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслюються його методологічні, теоретичні, емпіричні й нормативні підвалини, формулюється наукова новизна, розкривається теоретичне і практичне значення його результатів, наводяться дані про апробацію основних положень дисертаційної роботи, про її структуру й обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи протидії корупції в судовій системі» складається з 4-х підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Соціальна сутність корупції та її специфіка в судовій системі України»* на підставі історичного, порівняльно-правового аналізу виявлено що, термін «корупція» виник ще у

Стародавній Греції, спочатку мав побутовий характер, а з часом трансформується в соціальне явище, що охоплює сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади й посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування. Визначено рівні корупції: (а) високорівнева, (б) в середніх ешелонах влади і (в) низова. Наведено представників судової системи України, які належать до того чи іншого рівня. Охарактеризована специфіка корупції в судовій системі України, виокремлені такі її специфічні ознаки, як системність, латентність, корпоративність.

У підрозділі 1.2. «Антикорупційні стандарти в судовій системі України» розглядаються як єдині для відособленої сфери правового регулювання гарантії, обмеження й заборони, що забезпечують попередження чи зменшення впливу корупції на функціонування судової системи. Можливе розмежування антикорупційних стандартів за стадіями: (1) стандарти, які діють на момент прийняття на посаду в органи цієї системи; ефективними методами для цієї групи стандартів можна вважати застосування: (а) справедливої оплати праці, яка надасть можливості вести гідний спосіб життя, оминаючи корупцію; (б) системи гласного відбору кандидатів на посаду і просування їх по службі залежно від їх кваліфікаційного рівня й заслуг; (в) гарантія гідних умов виходу на пенсію, яка служила б стимулом відмови від корупційних діянь; (г) органічне поєднання заходів, забезпечуючих захист прав людини, з ефективними заходами виявлення й запобігання корупції і (2) стандарти, що діють безпосередньо у процесі перебування особи на займаній посаді, а саме: (а) формування спеціалізованої державної структури, яка стежить за виконанням положень Кодексу етики поведінки суб'єктів потенційних корупційних практик у судовій системі України (існує потреба у розробленні такого акта для всіх представників судової системи); (б) навчання й консультації з боку досвідчених науковців, представників міжнародних організацій з метою забезпечення належного розуміння цими суб'єктами своїх обов'язків і правил етики як критеріїв їх професіоналізму і професійної придатності; (г) систематизоване заохочення осіб, які виявили високий ступінь чесності й невідкупності або зробили внесок у досягнення цілей, що стосуються протидії корупції; (д) установлення порядку визначення ступеня

відповідальності осіб за корупційні правопорушення; (е) застосування найвищих норм і стандартів чесності й непідкупності; (є) захист представників судової системи від несправедливих і неправдивих обвинувачень у корупції та їх підтримка.

У підрозділі 1.3. «Правові засади і суб'єкти протидії корупції в судовій системі України» аналізується еволюція норм національного законодавства, що регулюють досліджуване питання. Жоден чинний нормативно-правовий акт не розкриває змісту конструкції «суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції» й не наводить конкретного переліку зазначених суб'єктів, що є серйозним недоліком антикорупційного законодавства України, оскільки брак нормативного підходу до розв'язання цієї проблеми на практиці може призвести до небажаної конкуренції повноважень відповідних органів. Суб'єктів протидії корупції в судовій системі з огляду на їх функціональне призначення й характер повноважень доцільно поділити на декілька груп, що охоплюють: (1) органи, що забезпечують реалізацію антикорупційної політики держави (вищі державні органи, пріоритетним напрямком діяльності яких є визначення зовнішньої і внутрішньої політики держави, складником якої є антикорупційна політика) і (2) спеціально уповноважені суб'єкти, які, у свою чергу, представлені 2-ма групами: (а) суб'єкти, для яких така діяльність є другорядною функцією і здійснюється лише у процесі виконання ними основних функцій, не пов'язаних безпосередньо з протидією корупції (Служба безпеки України, Національна поліція, Державне бюро розслідування) і (б) суб'єкти, для яких безпосередня правоохоронна діяльність у сфері протидії корупції є однією з основних (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції).

У підрозділі 1.4. «Практики зарубіжних країн щодо протидії корупції в судовій системі» розглядається досвід іноземних держав відповідно до нижченаведеної класифікації. Це країни: (1) з найменшим рівнем корупції в судовій системі; (2) зі стрімким економічним зростанням і різко негативним ставленням до корупції в цій царині; (3) транзитивного суспільства. Окреслюються спільні риси антикорупційної політики більшості держав, а саме наявність: а) спеціального антикорупційного законодавства, б) нормативних вимог щодо несумісності представників судової системи і співрозмірної відповідальності за порушення цих вимог, в) гарантій

належного фінансового забезпечення представників цієї систем, г) високих етичних стандартів щодо визначених суб'єктів, д) спеціалізованих органів у сфері протидії корупції, е) громадського контролю за діяльністю представників судової системи і їх безпосередньої участі у процесі протидії корупції, є) запроваджених майнових декларацій, ж) спеціалізації суддів з розгляду корупційних справ.

Розділ 2 «Корупційні ризики в судовій системі України» містить 3 підрозділи.

У підрозділі 2.1. *«Поняття і зміст корупційних ризиків у судовій системі України»* розкриваються основні причини корупції в судовій системі України, які за своїм змістом можна поділити на політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні та ін. Виникненню корупційних ризиків сприяють корупціогенні фактори, що становлять собою положення нормативних актів, або їх проєктів, які: а) устанавлюють для правозастосовувача необґрунтовано широкі межі розсуду або можливості необґрунтованого застосування винятків із загальних правил, б) містять невизначені, важкоздійснювані або обтяжливі вимоги до громадян та організацій. З'ясовано, що корупційні чинники – це недоліки правового регулювання, що містять загрозу появи корупційних практик, тоді як корупційний ризик – це сукупність причин, які стимулюють особу до вчинення корупційних діянь. Недосконалістю чинного законодавства є відсутність тлумачення поняття «корупційний ризик», що перешкоджає здійсненню ефективної протидії корупції. Пропонується на законодавчому рівні закріпити таку дефініцію правової конструкції *«корупційний ризик в судовій системі України»* – це сукупність правових, організаційних та інших чинників і причин, що породжують і заохочують представників судової системи до вчинення корупційних правопорушень у процесі виконання покладених на них функцій.

У підрозділі 2.2. *«Суб'єкти потенційних корупційних практик у судовій системі України»* з огляду на широке трактування поняття «судова система України» її представники класифікуються на 3 групи: а) особи, уповноважені на виконання функцій держави – судді, присяжні (під час виконання ними обов'язків судді), представники Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (в особі їх голів, заступників, членів, інспекторів), посадових осіб секретаріатів цих органів; посадових осіб Державної судової адміністрації України, б) державні службовці –

керівники (їх заступники) апаратів судів і їх структурних підрозділів й представники патронатної служби – помічники суддів і в) особи зі спеціальним статусом, які згідно із Законом України «Про запобігання корупції» прирівнюються до осіб уповноважених на виконання функцій держави – Ректор і проректори Національної школи суддів України і члени Громадської ради доброчесності. Наводиться обґрунтування щодо доцільності запровадження такої класифікації та зазначаються пропозиції щодо необхідності внесення змін до чинного законодавства України з цього питання.

У підрозділі 2.3. «Характеристика основних корупційних ризиків у судовій системі України» перелічуються види корупційних ризиків і характеризуються на основі реальних кейсів. Це недоброчесна поведінка суб'єктів потенційних корупційних практик у вітчизняній судовій системі, виникнення конфлікту інтересів між ними і третіми особами, безконтрольність з боку керівництва й наявність у цих суб'єктів дискреційних повноважень.

Розділ 3 «Шляхи оптимізації організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі України» охоплює 2 підрозділи.

У підрозділі 3.1. «Антропосоціокультурні детермінанти корупційних ризиків у судовій системі України і шляхи їх нівелювання» акцентується увага на тому, що підстави виникнення корупції поділяються на суб'єктивні (внутрішні) й об'єктивні (зовнішні). Суб'єктивними є антропосоціокультурні детермінанти (чинники), зумовлені рівнем розвитку й виховання особистості – суб'єкта потенційних корупційних практик у судовій системі. Вони охоплюють: (а) недостатнє уявлення цього суб'єкта про належну й гідну поведінку, (б) слабку розвиненість морально-ділових якостей, (в) здатність піддаватися негативним впливам з боку колег, які вчиняють корупційні діяння, (г) брак принципових позицій щодо чесної й відповідальної поведінки на посаді, (д) відсутність вольових якостей, (е) бажання бути «своїм» усупереч навіть власним установкам та ін.

Об'єктивними чинниками виступають недоліки законодавства у виді прогалин, колізій, дискрецій.

У підрозділі 3.2. «Недоліки національного законодавства як детермінанти корупційних ризиків у судовій системі України і шляхи їх викорінення» обстоюється позиція необхідності вдосконалення організаційних засад діяльності судової системи, як-от: (а) використання поліграфа під час відбору осіб до органів судової влади; (б) оптимізація

конкурсного відбору осіб на посаду судді шляхом використання комп'ютерної техніки, негайної перевірки тестових завдань з одночасним публікуванням відповідей і результатів у мережі Інтернет; (в) запровадження нової системи розподілу справ автоматизованою системою між суддями шляхом кодування (присвоєння їм регулярно змінюваного числового або літерного шифру); (г) посилення контролю за веденням Державного реєстру судових рішень; (д) нормативне врегулювання вимог щодо несумісності помічників суддів і процедури зайняття ними посад; (е) прийняття єдиного для всіх представників судової системи України Кодексу професійної етики; (є) створення консультативного центру, який надавав би допомогу представникам судової системи щодо роз'яснення належності тих чи інших дій до корупційних і щодо шляхів їх усунення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичні узагальнення, спрямовані на вирішення наукового завдання з розроблення концептуальних положень, що визначають організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України. Головним теоретичним і прикладним надбанням цієї наукової роботи є певні висновки і пропозиції.

1. Корупція в судовій системі – це соціальне явище, яке охоплює сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням носіями судової влади, посадовими особами органів, утворюючих інфраструктуру судової влади, та іншими особами, які є суб'єктами потенційних корупційних практик у судовій системі України, і яке спрямовано на задоволення інтересів особистих або третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування. Корупція (лат. *corrumpere* – підкуп) передбачає причетність як мінімум двох суб'єктів стосовно однієї й тієї ж справи (один спільний об'єкт), мета діяльності яких полягає в незаконному збагаченні шляхом руйнації чи пошкодження нормального розвитку певної сфери або суспільства в цілому. Вивчення соціальної сутності й історичних аспектів цього негативного явища, теоретичних надбань із цієї проблематики дозволило виділити 3 його рівні – високорівневу, в середніх ешелонах влади й новизну.

2. Антикорупційні стандарти в судовій системі становлять собою єдині гарантії, обмеження й заборони, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на цю систему. Основними міжнародними антикорупційними стандартами функціонування судової системи є: (а) винесення політичного складника за межі останньої, (б) наявність у країні спеціального антикорупційного законодавства, (в) конкурсна основа зайняття посад в органах судової влади, (г) створення спеціалізованих органів у сфері протидії корупції, (д) громадський контроль за діяльністю представників судової системи. Підкреслено, що всі основні елементи міжнародних антикорупційних стандартів імплементовані національним законодавством України.

3. Під корупційним ризиком у судовій системі треба розуміти сукупність правових, організаційних та інших чинників і причин, що породжують, заохочують (стимулюють) суб'єктів потенційних корупційних практик до вчинення корупційних правопорушень під час виконання ними своїх функцій. Виокремлено такі корупційні ризики в судовій системі України: недоброчесна поведінка, наявність конфлікту інтересів, безконтрольність з боку керівництва, наявність дискреційних повноважень.

4. Серед корупційних ризиків судової системи України можна виділити такі сфери, як безпосередньо відправлення правосуддя, конкурсний відбір осіб на посади в органи судової системи, організаційне забезпечення діяльності останніх, розпорядження бюджетними коштами тощо. Суб'єктів потенційних корупційних практик у судовій системі України можна класифікувати на: (а) уповноважених на виконання функцій держави – судді, присяжні (під час виконання ними обов'язків судді), представники Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (в особі їх голів, заступників, членів, інспекторів), посадові особи секретаріатів цих органів; посадові особи Державної судової адміністрації України, керівники її територіальних управлінь та їх заступники; (б) державних службовців і представників патронатної служби – керівники (їх заступники) апаратів судів та їх структурних підрозділів, помічники суддів; (в) осіб, які мають особливий статус – прирівнюються до уповноважених на виконання функцій держави – це Ректор і проректори Національної школи суддів України і члени Громадської ради доброчесності.

5. Детермінанти виникнення корупції в судовій системі України можна узагальнити й систематизувати як

антропосоціокультурні чинники і як недоліки законодавства (прогаліни, колізії, дискреції).

6. Наявність антропосоціокультурних детермінантів корупції в судовій системі України зумовлено недостатнім рівнем кваліфікації й компетентності представників цієї системи, підвищення якого має здійснюватись у таких напрямках: (а) удосконалення, розширення й належне тлумачення змісту кваліфікаційних вимог до кандидатів на посади, в тому числі до їх морально-етичних якостей; (б) трансформація фахової вищої юридичної освіти для майбутніх представників судової системи; (в) поліпшення рівня їх професійної культури і правосвідомості; (г) удосконалення програм і встановлення періодичності підвищення кваліфікації, розвиток, накопичення й покращення застосування ними практичного досвіду, запровадження обов'язкової атестації.

7. З метою вдосконалення національної нормативної бази у сфері протидії корупції в судовій системі України рекомендується внести певні зміни до законодавства, а саме:

– ч. 1 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в такій редакції: «На посаду судді може бути призначений громадянин України, який перебуває у громадянстві України не менш п'яти років, не молодший тридцяти й не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним, відповідає критерію професійної етики й володіє державною мовою»;

– ч. 2 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти в такій редакції: «Не може бути призначений суддею громадянин, який: а) визнаний судом обмежено дієздатним або недієздатним; б) має хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій з відправлення правосуддя; в) який був засуджений за вчинення злочину, за винятком реабілітованих»;

– п. г ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» викласти в такій редакції: «Суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є: г) судді, присяжні (під час виконання ними обов'язків судді), представники Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (в особі їх голів, заступників, членів, інспекторів), посадові особи секретаріатів цих органів; посадові особи Державної судової адміністрації України, керівники її територіальних управлінь та їх заступники;

керівники апаратів судів і їх структурних підрозділів, помічники суддів, Ректор і проректор Національної школи суддів України і члени Громадської ради доброчесності.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Petrova Anna. National practices of preventing corruption in court systems. *Legea si Viata*. 2015. № 8/2. P. 76 – 79.

2. Петрова А. С. Корупція як соціально-правовий феномен. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С.96 – 102.

3. Петрова А. С. Суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення в судовій системі України. *Право України*. 2017. №1. С. 140 – 145.

4. Петрова А. С. Дискреційні повноваження судді в кримінальному судочинстві як один з видів корупційних ризиків судової системи України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С.156 – 163.

5. Петрова А. С. Міжнародні антикорупційні стандарти у судовій системі. *Наше право*. 2017. № 3. С.165 – 171.

6. Петрова А.С. Дискреційні повноваження судді як один з видів корупційних ризиків судової системи України: підстави та межі застосування. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. № 2(13). С.65 – 71.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Петрова А. С. Взаємодія громадянського суспільства та судової влади. «Права людини і громадянське суспільство в Україні: проблеми теорії і практики»: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених, курсантів і студентів (м. Київ, 21 листоп. 2014 р.). 2014. С.129 – 132.

2. Petrova Anna. The current state of corruption in the judicial system of Ukraine. *Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих*

учених: матеріали всеукр. конф. (м. Харків, 16 квітня 2015). 2015. С.64 – 66.

3. Петрова А. С. Європейські практики боротьби з корупцією в судових системах. *Профілактика корупційних правопорушення: матеріали всеукр. наук.- практ.конф. (м. Харків, 17 квіт. 2015 р.).* 2015. С.214 – 220.

4. Петрова А. С. Можливість використання поліграфа щодо кандидатів на посаду судді. *Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присв. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (м. Харків, 30 жовт. 2015 р.).* 2015. С.142 – 145.

5. Петрова А. С. Проблемні неформальні практики: втручання прокурора у професійну діяльність судді. *Проблеми реформування прокуратури: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квіт. 2016 р.).* 2016. С.140 – 142.

6. Петрова А. С. Суб'єкти запобігання та протидії корупції у судовій системі України. *Актуальні проблеми судового права: матер. всеукр.наук.-практ. конф., присв. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (м. Харків, 20 квітня 2017 р.).* 2017. – С. 222 – 225.

АНОТАЦІЯ

Петрова А. С. Організаційно-правові засади протидії корупції в судовій системі України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура».– Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017.

У дисертації на підставі теоретичних здобутків учених у сфері судоустрою, процесуального права, а також інших галузевих наук, існуючих міжнародно-правових актів, вітчизняного законодавства й судової практики здійснено комплексне дослідження організаційно-правових засад протидії корупції в судовій системі України. Надано характеристику представників судової системи України як суб'єктів потенційних корупційних практик крізь призму авторської класифікації, використання якої дало змогу відобразити специфічну участь кожного з них. Досліджено практики деяких зарубіжних країн у сфері протидії корупції в судових системах та виокремлено їх спільні

риси. З огляду на предмет дослідження розкрито такі корупційні ризики в судовій системі України, як недоброчесна поведінка суб'єктів потенційних корупційних практик, наявність конфлікту інтересів, безконтрольність з боку керівництва, існування дискреційних повноважень. Окреслено й охарактеризовано такі детермінанти виникнення корупції в судовій системі України, як антропосоціокультурні чинники й недоліки законодавства (прогалини, колізії, дискреції).

Ключові слова: судова система, корупція, протидія корупції, корупційні ризики в судовій системі, детермінанти корупційних ризиків.

АННОТАЦІЯ

Петрова А. С. Организационно-правовые основы противодействия коррупции в судебной системе Украины – Квалифицированный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 «Судоустройство; прокуратура и адвокатура». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2017.

В диссертации на основании теоретических достижений ученых в сфере судоустройства, процессуального права, а также других отраслевых наук, существующих международно-правовых актов, отечественного законодательства и судебной практики осуществлено комплексное исследование организационно-правовых основ противодействия коррупции в судебной системе Украины.

Охарактеризованы представители судебной системы Украины как субъекты потенциальных коррупционных практик сквозь призму авторской классификации, использование которой позволило отразить специфическое участие каждого из них. Исследована практики некоторых зарубежных стран в сфере противодействия коррупции в судебных системах и выделены их общие черты. Учитывая предмет исследования раскрыты такие коррупционные риски в судебной системе Украины, как недобросовестное поведение субъектов потенциальных коррупционных практик, наличие конфликта

интересов, бесконтрольность со стороны руководства, существование дискреционных полномочий.

Определены и охарактеризованы такие детерминанты возникновения коррупции в судебной системе Украины, как антропосоциокультурные факторы и недостатки законодательства (пробелы, коллизии, дискреции).

Ключевые слова: судебная система, коррупция, противодействие коррупции, коррупционные риски в судебной системе, детерминанты коррупционных рисков.

SUMMARY

Petrova A.S. Strategic and Legal Framework for Combating Corruption in the Judicial System of Ukraine - Qualification thesis as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Juridical Science in 12.00.10 «Judiciary, Public Prosecution and Bar». – Yaroslav Mydryi National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

In this dissertation, I carry out a comprehensive study of the strategic and legal framework for combating corruption in the Judicial System of Ukraine on the grounds of theoretical achievements in the fields of Judiciary and Procedural Law as well as other related sciences, existing international legal acts, domestic legislation, and judicial practice; I laid down a number of arguments, conclusions and practical guidelines for further development of the judiciary, updates of the national statutes and increase in efficiency of the domestic judicial system.

On the grounds of the systematic analysis of the various definitions of the term “*corruption*” and taking into account the peculiarities of the judicial system functioning, I suggest that we should view the concept of “*corruption in the judicial system of Ukraine*” as a social phenomenon encompassing a set of acts related to abusing of official powers by judicial officers, who may potentially engage in corrupt practices, with the purpose of seeking their own interests and interests of third parties, as well as other offenses that promote or conceal corrupt activities.

I defined Ukrainian judicial officers as persons, who may potentially engage in corrupt practices, from the point of view of my

classification, which gave me an opportunity to demonstrate peculiarities of how each of them participates in corrupt activities. I suggested that we should divide them in accordance with their legal status as follows: (a) persons authorized to perform public functions, (b) persons, who hold key positions, and (c) persons with a special status.

I took apart the current state of legal regulation in the field of combating corruption in the judicial system and named the persons authorized to perform these functions.

I studied the experience of several foreign countries in the field of combating corruption in judicial systems and distinguished their common features that are as follows: (a) they adopted a specialized anti-corruption legislation, (b) they outlined regulatory requirements regarding the incompatibility of judicial officers and proportionate responsibility of the latter for violations of these requirements, (c) they ensure adequate financial support for judicial officers; (d) they support high ethical standards regarding these persons; (e) they established specialized anti-corruption institutions; (f) they exercise public control over judicial officers' activities and their direct participation in the process of combating this phenomenon, (g) they introduced property declarations, (h) they created specialized courts for reviewing corruption cases.

The semantic analysis of the terms “*corruption*” and “*risk*” allowed us to provide a comprehensive interpretation of the statutory concept of “*corruption risk in the judicial system*” as a set of legal, organizational, and other influences and causing factors that encourage (stimulate) persons, who may potentially engage in corrupt practices, to actually commit corruption offenses while performing functions vested in them. Given the research subject, I expanded upon such corruption risks in the judicial system of Ukraine as misconduct of persons, who may potentially engage in corrupt practices, existence of a conflict of interest, absence of supervision, and existence of discretionary powers.

I outlined and gave characteristics to the following corruptogenic factors of the judicial system of Ukraine: anthropological, social, and cultural factors as well as shortcomings of the legislation (loopholes, conflicts of laws, discretions).

Key words: judicial system, corruption, combating corruption, corruptogenic factors of the judicial system, corruptogenic factors.

Відповідальний за випуск
Кандидат юридичних наук, асистент
І. В. Юревич

Підписано до друку 18.09.2017 р. Формат 60*90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.
Тираж 120 прим. Зам. № 40

Друкарня
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська 77